

Осадчий І.Г.,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Актуальні проблеми системи загальної середньої освіти сільської місцевості та способи й результати їх розв'язання: авторський контент
(виступ на академічних читаннях кандидатів для обрання членами-кореспондентами НАПН України, 10 жовтня 2016 року)

Наукові дослідження освітніх систем, особливо ті, що потребують проведення натуральних експериментів, їх формувальних етапів, завжди супроводжуються додатковими зусиллями, пов'язаними з тим, що необхідно зруйнувати наявний у системі порядок, вивести її з рівноважного стаціонарного стану, а вже потім – упроваджувати розроблені (створені, змодельовані) новації!

Інколи на вирішення окреслених проблем йдуть роки, інколи для дослідника право на змінювання є недосяжною мрією, або ж наявні перепони на просторі традицій є непереборними!

Я дякую долі, що моя педагогічна й наукова діяльність відбувалася та відбувається в умовах, коли великі й малі соціальні (освітні) системи природно, об'єктивно прийшли в рух, почали інтенсивно змінюватися і для впровадження авторських новацій необхідно було впіймати вітер змін у вітрила власної педагогічної діяльності. Зрозуміло, що для цього потрібно було вийти в море – море практичної педагогіки, не переховуватися в тихих гаванях, а бути там, де зароджуються найбільш гості проблеми, панують нагальні виклики.

Першою науково-практичною проблемою, яку довелося розв'язувати, було розроблення та впровадження нової виховної системи загальноосвітньої школи в умовах невизначеності, породженої кризою радянської системи виховання, яка функціонувала як діяльність піонерської та комсомольської організацій. У 1988 році, у третій рік роботи на посаді директора сільської школи, мені вдалося створити авторську виховну систему загальноосвітнього навчального закладу, яка отримала назву «структурно-рівнева соціалізація

особистості». Її основною особливістю є структурування змісту соціально-виховної діяльності вихованців у таких спільнотах: (із точки зору учня):

Я – людина,
Я – член сім'ї,
Я – учень школи,
Я – житель села (міста),
Я – житель області (краю),
Я – громадянин України,
Я – житель планети Земля!

Завдяки тому, що виховна система була розбудована на принципах громадянського та національного виховання, має місце надзвичайно широке її упровадження в загальноосвітніх навчальних закладах усіх регіонів України. Широкому поширенню нового підходу у вихованні учнів сприяло й те, що запропонована педагогічній спільноті виховна система мала повне технологічне забезпечення, що включало план роботи класного керівника та методичні рекомендації до його складання, журнал обліку соціальної активності учнів, засоби педагогічної діагностики результатів виховної роботи, примірне положення про шкільне учнівське самоврядування тощо.

Тому закономірно, що вже в рік п'ятнадцятиліття створення авторської виховної системи (2003 рік) авторитетний всеукраїнський тижневик «Освіта» у двох випусках розмістив матеріали про цю виховну систему під назвою «Структурно-рівнева соціалізація особистості або Про пісню, яка стала народною».

Педагогічний пошук було виконано як розв'язання наукової проблеми в ході роботи над дисертаційним дослідженням, яке завершилося в 1994 році захистом кандидатської дисертації в Інституті педагогіки АПН України.

Після проголошення незалежності України ми, педагоги-практики, мали нову проблему – нерівномірність забезпечення ресурсами (матеріальними, фінансовими, кадровими, нормативно-методичними тощо) різних складників (компонентів) та сфер діяльності загальноосвітнього навчального закладу. А тому одні підрозділи (сфери діяльності) загальноосвітніх навчальних закладів

перебували в рівноважному стаціонарному стані й забезпечували одержання прогнозованих результатів освітньої діяльності, інші – у рівноважному динамічному стані і їх результати мали імовірнісний характер, а окремі – взагалі перейшли в нерівноважний стан і результати їх функціонування стали непередбачуваними.

Проблема пошуку нових способів і засобів забезпечення ефективного функціонування й розвитку загальноосвітніх навчальних закладів у ринкових умовах стала вкрай актуальною, а педагогічна наука і передова практика на той час пропонували лише технологію програмно-цільового управління (1994-1995 рр) групи російських вчених на чолі з академіком РАО Поташником М.М, яка була занадто громісткою та незручною у використанні.

Розвитком окресленої проблеми стала створена мною в 1992-1995 роках технологія проектно-цільового управління загальноосвітнім навчальним закладом, яка дозволяє забезпечувати ефективне функціонування і спрямований розвиток закладу освіти в умовах динамічного соціального та ресурсного середовища. Вона була розроблена з використанням ідей управління проектами, яке з 70 років минулого століття почало широко використовуватися в ринковій економіці, банківській справі тощо.

У своїх численних роботах я постійно опонував російським ученим щодо вибору методологічних засад ефективних технологій управління закладом освіти в ринкових умовах, а їх «програмно-цільове управління» під дію об'єктивних чинників закономірно почало «дрейфувати» в бік проектів і з 2002 року Поташник М.М. вже називає свою управлінську технологію «програмно-цільове (проектне) управління».

Саме на противагу відомій на той час російській технології власну названо «проектно-цільове управління», і ця назва «прижилася» й широко використовується в українській педагогічній науці і практиці, а в інших сферах, зазвичай, використовувалась інша назва – управління проектами, або ж проектне управління.

Як і в попередньому випадку, широкому упровадженню технології проектно-цільового управління в загальноосвітніх навчальних закладах України

сприяло те, що теоретичні обґрунтування було доповнено типовими зразками цільових проектів, зокрема предметних цільових проектів, річного та перспективного планів роботи загальноосвітнього навчального закладу, іншими засобами, для прикладу, матрицею розвитку та матрицею реплікаторів розвитку загальноосвітнього навчального закладу тощо.

Окреслену вище проблему пошуку ефективних технологій управління закладами освіти як наукову було остаточно розв'язано в 1996-1998 роках під час моєї роботи в лабораторії управління закладами освіти Інституту педагогіки АПН України.

Одним із наслідків радикальних реформ, здійснених в аграрному секторі економіки країни у другій половині останнього десятиліття 20 століття, було глибоке соціальне розшарування сільського населення країни із формуванням спектра соціальних груп із різними, інколи кардинально відмінними, освітніми потребами. Як науковець, працюючи директором невеликої сільської школи, у якій уже була впроваджена нова авторська виховна система і ефективна управлінська технологія, почав досліджувати нову суперечність, яка інтенсивно формувалася в той період – між необхідністю забезпечувати надання широкого спектра освітніх послуг, зокрема й дуже високої якості, і неможливістю це зробити на рівні кожної сільської школи!

Відсутність можливості забезпечити високу якість навчання на рівні окремої сільської школи була основним чинником моєї згоди перейти в 1998 році на посаду начальника відділу освіти Ставищенської районної державної адміністрації. І вже у квітні 1999 року, на Всеукраїнській науково-практичній конференції із проблем сільської школи, я запропонував загальний розв'язок проблеми забезпечення доступу до якісної загальної середньої освіти в сільській місцевості. На два роки раніше ніж в країнах СНД було запропоновано, щоб суб'єктом гарантій конституційного права на загальну середню освіту в сільській місцевості була не окрема сільська школа, а територіальна система загальної середньої освіти. Мною було введено поняття «освітній округ», «районний освітній округ», «опорний навчальний заклад освітнього округу», здійснено першу класифікацію освітніх округів, до якої

уведено такі типи, як шкільний округ, міжшкільний освітній округ, районний освітній округ та міжрегіональний освітній округ, та види – навчально-виховне співтовариство, навчально-виховне об'єднання, навчально-виховний комплекс – освітніх округів і вперше в Україні та СНД, у межах функціонування Всеукраїнського експериментального майданчика, науковим керівником якого було мене призначено (наказ Міністерства освіти України від 17 серпня 1999 року № 297), створив Ставищенський районний освітній округ як сукупність локальних освітніх округів різного рівня інтеграції. Поняття «освітній округ» та «опорний навчальний заклад» вже увійшли до законопроекту «Про освіту», який пройшов перше читання у Верховній Раді України на минулому тижні. Результати наукових досліджень та інноваційної практики надали можливість сільським учням Ставищенського району Київської області вже з 2001 року навчатися у старшій профільній школі, яка існувала у складі 8 академічних та 8 технологічних профілів. Сільський район отримав систему освіти, яку могло собі дозволити лише місто на 50-70 тисяч жителів. Високий рівень освіти забезпечив для близько 75% випускників сільських шкіл району вступ до вищих навчальних закладів та такої ж кількості – здобуття першої робітничої професії.

Зазвичай, після розв'язання наукової проблеми в загальному вигляді з'являється масив нових похідних проблем нижчого рівня, на які обов'язково необхідно знайти конкретні окремі розв'язки.

Широкому поширенню нових знань та авторського досвіду створення освітніх округів сприяла наявність розробленої мною системи нормативного забезпечення та основної ділової документації освітнього округу, до якої увійшли:

- договір про спільну освітню діяльність;
- положення про освітній округ;
- єдиний робочий навчальний план суб'єктів освітнього округу;
- спільний перспективний план роботи суб'єктів освітнього округу;
- спільний план роботи суб'єктів освітнього округу;
- режим роботи суб'єктів освітнього округу;

- розклад навчальних занять суб'єктів освітнього округу.
- положення про районний методичний кабінет модульного типу;
- положення про районну асоціацію дитячих організацій;
- положення про районну очно-заочну різнопрофільну школу;
- положення про центри довузівської підготовки;
- індивідуальна соціально-педагогічна і психологічна картка учня.

Результати виконаних досліджень було використано в розробленні всіх трьох редакцій Положень про освітній округ, затверджених постановами Кабінету Міністрів України. У період із 1999 по 2012 рік на запити наукової спільноти, керівників місцевих органів управління освітою, директорів загальноосвітніх навчальних закладів провів більше 35 авторських семінарів та авторських курсів підвищення кваліфікації директорів сільських шкіл 10 областей України.

Практичні розв'язки актуальних проблем у галузі загальної середньої освіти визнано переможцями в конкурсах: модель регіональної виховної системи – «районна асоціація дитячих організацій» перемогла у Всеукраїнському конкурсі авторських моделей учнівського самоврядування в загальноосвітніх та позашкільних закладах (2002 рік), модель проектно-модульної організації діяльності районного методичного кабінету стала переможцем обласного етапу Всеукраїнського конкурсу районних (міських) методичних кабінетів (2003 рік), модель глобальної сільської школи-мережі перемогла у Всеукраїнському конкурсі моделей сучасних сільських шкіл (2006 рік).

Переведення освітньої системи Ставищенського району Київської області на новий, якісно вищий рівень функціонування, було здійснено завдяки розробленню та реалізації двох каскадних комплексних програм розвитку – «Обличчям до дитини» (2001-2002 роки) та «Каскад 2007-2009».

Каскадні програми розвитку, теоретико-методологічне забезпечення яких було створене на засадах проектно-цільового управління, дозволяють забезпечувати спрямований (а тому прогнозований) розвиток (тобто процес прогресивного змінювання) складників системи, які зазвичай знаходяться в

різних якісних станах і відмінних ресурсних середовищах, у межах одного якісного переходу.

Виконане дослідження забезпечило перехід від розуміння наукової проблеми як системного знання про незнання до вірогідного знання про найбільш доцільний спосіб організації (структурування) територіальності системи загальної середньої освіти сільської місцевості та обґрунтовано стверджувати, що не окрема сільська школа може бути гарантом конституційного права сільської дитини на якісну загальну середню освіту, а освітня мережа, територіальний освітній округ як збагачене освітнє середовище, між освітніми інституціями якого існує кооперація ресурсів та координація функціонування й розвитку, у якому учень має можливість розбудувати власну освітню траєкторію. Кооперація ресурсів передбачає спільне використання приміщень, обладнання, бібліотечних фондів, транспортних засобів, людських ресурсів тощо. Кооперація функціонування й розвитку передбачає узгодження планів роботи, розкладів, режимів, програм розвитку тощо.

Упровадженню результатів виконаних досліджень сприяла велика кількість одноосібних праць (більше 160) у масових педагогічних видання з великими накладками, особиста участь у Всеукраїнському проекті НАПН України «Педагоги-новатори в Україні» (Сторінка 5. Освітні технології для сільської школи (2009 рік) та розміщення на порталі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського в розділі «Педагоги-новатори» інформаційних матеріалів про авторські освітні технології:

- Технологія 1. Структурно-рівнева соціалізація особистості.
- Технологія 2. Проектно-цільове управління навчальним закладом.
- Технологія 3. Мережева педагогіка: освітні округи.
- Технологія 4. Асоціація дитячих організацій адміністративного району.
- Технологія 5. Проектно-модульна організація діяльності районного методичного кабінету.

- Технологія 6. Індивідуальна програма розвитку педагогічної культури вчителя «Дельта +».
- Технологія 7. Індивідуальна програма розвитку управлінської культури директора загальноосвітнього навального закладу «Дельта УК +».

Розв'язання наукової проблеми щодо змісту та способів реформування системи загальної середньої освіти сільської місцевості було здійснено в Інституті педагогіки НАПН України і завершилося захистом дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук у 2012 році.

Описані наукові дослідження, виконані упродовж 28 років, – забезпечили розроблення і впровадження інноваційних підходів у сферах виховання учнів, навчання учнів та управління навчальним закладом й територіальними системами загальної середньої освіти сільської місцевості. Розв'язки наукових проблем включають теоретичне обґрунтування, технології освітньої діяльності певного виду та зразки авторського передового педагогічного досвіду. Усі вони були створені як відповіді на об'єктивні виклики часу, оскільки соціальні (освітні) системи прийшли в рух, який відбувався як суперечливий процес становлення сучасної української освіти на рівні її найнижчих структурних одиниць – сільської школи та освітньої системи сільськогосподарського району центральної України.

На завершення виступу хочу сказати: я вдячний долі також і за те, що мав і маю можливість долучати свої сили до великої справи збереження й розбудови освітньої системи успішної європейської країни наших дітей і онуків.

Дякую за увагу!